

«Слово о полку Ігоревім»

вершинний твір давньоукраїнської літератури XII ст.

«Слово о полку Ігоревім» (давньорус. Слово о плъку Игоревѣ), також «Слово про Ігорів похід», «Слово о полку Ігоревім, Ігоря, сина Святослава, внука Олегово» — найвизначніша пам'ятка давньої української міфопоетики, писемності, мови. В основі сюжету — невдалий похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича на половців у 1185 році. «Слово» було написано в кінці XII століття, невдовзі після описуваної події (часто датується тим же 1185 роком, рідше 1-2 роками пізніше). Перейняте мотивами слов'янської народної поезії з елементами язичницької міфології за своєю художньою мовою та літературною значущістю «Слово» стоїть у ряді найбільших досягнень середньовічного епосу.

Серед сучасних дослідників — «словознавців» існує декілька версій стосовно оригіналу пам'ятки. Першовідкривачем тексту став граф Олексій Мусін-Пушкін, придбавши старовинний збірник «Хронограф» кінця XV ст. у 1792-1793 рр. у архімандрита Спасо-Ярославського монастиря Іоїля. З шести вміщених у збірнику творів п'ять були вже відомі, шостий — ще не знаний — назви не мав. Цей твір і було названо «Слово про похід Ігорів, Ігоря, сина Святослава, внука Олега». Уважно ознайомившись з невідомою досі розповіддю про похід новгород-сіверського князя Ігоря проти половців, Мусін-Пушкін відразу збагнув, що має справу з надзвичайно вартісною з історичної точки рукописною книгою, про яку слід широко сповістити не лише наукову та літературну громаду, а й саму царицю Катерину II.

Після восьмилітньої праці книга побачила світ з вихідними даними Московської сенатської друкарні 1800 року під назвою «Слово о пълку Игоревъ, Игоря сына Святъславля, внука Ольгова». Обсяг книги, враховуючи вступну статтю і примітки, склав 46 сторінок.

[ИРОИЧЕСКАЯ ПѢСНЬ О ПОХОДѢ НА ПОЛОВЦОВЪ УДѢЛЬНАГО КНЯЗЯ НОВАГОРОДА-СѢВЕРСКАГО ИГОРЯ СВЯТОСЛАВИЧА, ПИСАННАЯ СТАРИННЫМ РУССКИМ ЯЗЫКОМ ВЪ ИСХОДѢ XII СТОЛѢТІЯ СЪ ПЕРЕЛОЖЕНІЕМЪ НА УПОТРЕБЛЯЕМОЕ НЫНѢ НАРѢЧІЕ. — Москва : Въ Сенатской Типографіи, 1800. Першодрук «Слова о полку Ігоревім» підготовлений за знайденим на початку 90-х рр. XVIII ст. рукописом.

Подається за виданням: Слово о полку Ігореве: Фотокопія видання 1800 р. — К. : Держлітвидав, 1952. — I+VIII + 1 – 46 + 2 с.]

Пізніше було виготовлено рукописну копію для Катерини II. Копія зберігалася в гардеробі імператриці й була виявлена та опублікована П. П. Пекарським у 1864 р. З того часу вона пильно досліджувалася й кілька разів перевидавалася (друкованим і фототипічним способом).

[СЛОВО О ПОЛКУ ИГОРЕВЪ ИГОРЯ СЫНА СВЯТОСЛАВЛЯ ВНУКА ОЛЬГОВА (Катерининська копія).

Фотокопія Катерининської копії відтворюється за виданням: Слово о полку Игоревъ Игоря сына Святославля внука Ольгова. — Москва, 1954.]

Сам рукопис (також за однією з версій) і більшість друкованих примірників «Слова...» згоріли під час московської пожежі 1812 року.

Ця епічна поема має безліч перекладів та переспівів різними мовами світу, а найбільше українською та російською. Українські віршовані і прозові переклади, переспіви окремих фрагментів «Слова» дали: Іван Вагилевич (близько 1836, друкований 1884), Б. Дідицький (1849), М. Максимович (1857), С. Руданський (1860, друкований 1896), Юрій Федькович (1866, 1902), Іван Франко (1873, 1952), О. Огоновський (1876), Панас Мирний (1883, 1896), О. Партицький (1884), М. Чернявський (1894), Іван Стешенко (1899, 1967), К. Зіньківський (1907, 1967), Василь Щурат (1907, 1912), М. Грушевський (1923), П. Коструба (1928), М. Грунський (1931), Микола Матіїв-Мельник (1936), С. Гординський (1936, друга ред. 1950), Наталя Забіла (1938), Володимир Свідзінський (1938), Максим Рильський (1939), Іван Огієнко (1949), М. Аркас (1951), Леонід Махновець (1953), О. Коваленко (1954), М. Кравчук (1968).

Два уривки «Плач Ярославни» та «Битва на Каялі» переклав Т. Шевченко.

[Тарас Шевченко. ПЛАЧ ЯРОСЛАВНИ, «В ПУТИВЛІ-ГРАДІ ВРАНЦІ-РАНО...», «З ПЕРЕДСВІТА ДО ВЕЧОРА...» Перекладено в 1860 р. Уперше надруковано у виданні «Кобзаря» 1867 р.]

Історичну п'єсу на тему «Слова...» під назвою «О полку Ігоревім» написав Гнат Хоткевич (1926). Для театральної інсценізації «Слова...» опрацював Григор Лужницький. Сюжети «Слова...» використані в опері І. Бородіна «Князь Ігор», у композиції М. Лисенка «Плач Ярославни». В образотворчому мистецтві відомі твори на теми «Слова...» Ю. Нарбута, П. Холодного (старшого), О. Кульчицької, В. Васнецова, В. Фаворського, П. Андрусова, Я. Гніздовського й ін.; у театрі — А. Петрицького, у скульптурі — А. Павлося, Б. Мухина, у вітражі — Л. Молодожанина.

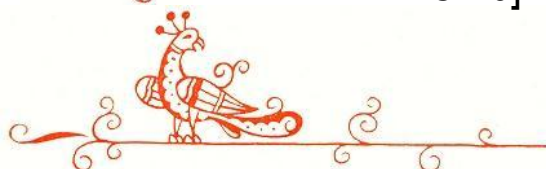
Взагалі через мову, якою написане «Слово», його вважають своєю пам'яткою і українці, і поляки, і росіяни.

Високою віршовою культурою вирізняється переклад нашого славетного земляка Костянтина (Кость) Максимовича Зіньківського (1873-1959). Цікавим є те, що лірична «Дума про похід Ігорів» переспівана вчителем математики (викладач методики математики в педучилищі, згодом - директор Бердянської єдиної трудової школи ім. І. Франка, а з 1938 р. - викладач Бердянського учительського інституту). Костянтин Зіньківський-талановита і творча людина, вчитель за професією, поет за велінням серця, дослідник рідного краю, зокрема його перу належить наукова праця про народну освіту Бердянського повіту кінця ХІХ сторіччя. Уперше переклад «Слова» було надруковано лише 1967 року. Фахівці відзначають точність та простоту його викладу.

[Костянтин М. Зіньківський. Дума про похід Ігорів (Слово о полку Ігоревім). Друкується за автографом, що зберігається у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, фонд 3 (архів Івана Франка), № 3319

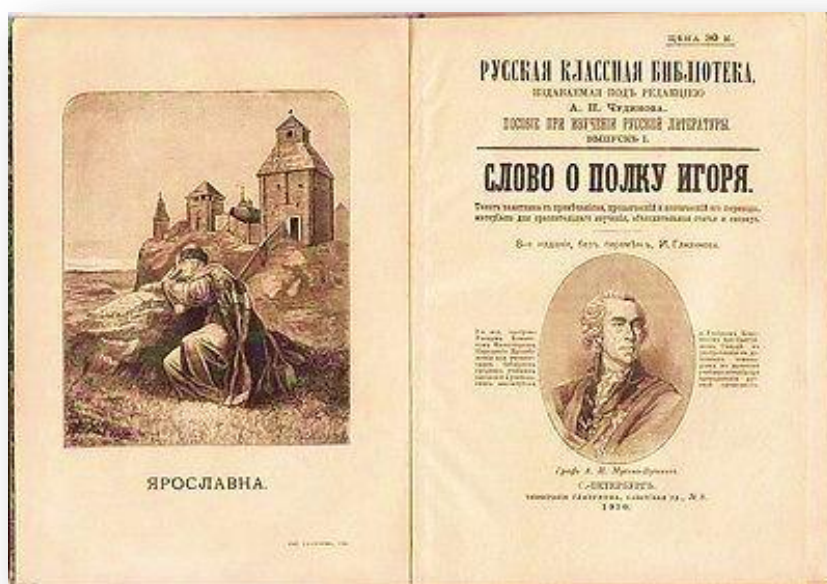
Автограф цей — акуратно, чітким каліграфічним почерком заповнений шкільний зошит на 18 аркушів. В кінці перекладу — дата і підпис: «198/IV07, Катеринослав. К. Зіньківський». В архіві Франка під № 1630, стор. 273, зберігається також лист дописувача до Івана Франка з проханням надрукувати цю працю. З перекладу було надруковано лише частина — «Плач Ярославни» — в журналі «Зоря» (Москва). — 1906. — № 1-2. — С.16]

(Фрагменти з оформлення видання)

У фонді РЦК зберігається російське видання «Слова».

Слово о полку Игоря. — 8-е изд. — СПб. : Типогр. Глазунова, 1910. — 82 с. — (Русская классная библиотека / под ред. А. Н. Чудинова. Вып. I.); текст съ прим., прозаич. и поэтич. его переводы, матер. для сравнит. изучен., объяснит. ст. и словарь.

У нашому сьогоднішньому подібне видання - бібліографічна рідкість. Примірник вартий уваги і як приклад навчального посібника кінця XIX – поч. XX ст.

Він отримав високу оцінку та схвалення тогочасної спільноти і вже з 2-го (1895 р.) видання мав припис:

СОДЕРЖАНИЕ.	
	стр.
Предисловія къ первымъ семи изданіямъ.	I—IX
Слово о полку Игоревѣ, текстъ памятника	1
Слово о походѣ Игоря, прозаическій переводъ на современный русскій языкъ.	17
Слово о полку Игоря въ переводахъ А. Н. Майкова, Л. Мея, И. Козлова и Н. Гербеля	26
МАТЕРІАЛЫ ДЛЯ ИЗУЧЕНІЯ «СЛОВА».	
1. Изложене содержанія «Слова» Карамзина	49
2. Первый походъ князей на половцевъ (изъ Лаврентьевской лѣтописи).	52
3. Походъ Игоря сѣверскаго на половцевъ (изъ Ипатской лѣтописи)	54
4. Исторія текста «Слова»	60
5. Общее содержаніе, идея и форма «Слова» (Е. Барсова)	63
6. Личность и міросозерцаніе пѣвца «Слова» (В. Стоюнина) . . .	70
7. Стилистическія и грамматическія особенности «Слова»	74
8. Словарь.	73

«Одобрено Ученымъ Комитетомъ Министерства Народнаго Просвѣщенія для ученическихъ бібліотекъ среднихъ учебныхъ заведеній и учительскихъ институтовъ и Учебнымъ Комитетомъ при Святѣйшемъ Синодѣ къ употребленію въ духовныхъ семинаріяхъ въ качествѣ учебнаго пособия при преподаваніи русской словесности».

Видання містить у собі : передмову, оригінальний текст пам'ятки та його російськомовний прозаїчний переклад найвідомішого українського дослідника М. Максимовича, переспіви тогочасних російських поетів. Окремо надані матеріали для вивчення, порівнювання та обговорення «Слова», примітки під текстом, історичні, лексичні та граматичні пояснення, словник «выражения и формъ».

У такому форматі знаменита Санкт-Петербурзька друкарня книготорговців династії І. Глазунова багато років поспіль перевидавала «Слово». Як посібник для вивчення російської літератури видання увійшло до випусків тогочасної відомої просвітницької серії «Русская Классная Библиотека» за редагуванням Олександра Миколайовича Чудінова.

Олександр Миколайович Чудінов — російський письменник українського походження, перекладач, редактор, педагог і просвітитель.

Народився в 1843 році у дворянській родині Полтавської губернії. Закінчив Володимирську Київську воєнну гімназію, курс у Київському університеті на філологічному факультеті.

Викладав словесність в учбових закладах Києва, Воронежа, працював інспектором Санкт-Петербурзької Маріїнської жіночої гімназії, директором класичної гімназії в Пярну (у Ліфляндії, нині — Естонія).

В 60-х рр. переїхав до м. Орел, викладав словесність у кадетському корпусі в Бахтіно, а пізніше — в Олександринському інституті шляхетних дівчат.

З 1862 по 1887 рр. Чудінов працював співробітником воронезького журналу «Филологические записки», де розмістив чимало власних статей, рецензій, перекладів і т. ін.

З 1891 р. - редагує дві серії «Русской Классной Библиотеки», перша з яких представляла, з коментарями, «образцовые произведения русской литературы» (вийшло 28 випусків), а друга (вийшло 26 випусків) — «классические произведения иностранной литературы в переводах русских писателей».

Коментар

д.філол.н., професора, зав. кафедрою української
літератури та компаративістики

Новик Ольги Петрівни

Дослідження «Слова о полку Ігоревім», публікація перекладів і переспівів пам'ятки почалися від часу віднайдення тексту графом О.Мусіним-Пушкіним, тривають до сьогодні. Текст «Слова» ввели до програм училищ, вищих начальних закладів ще з ХІХ ст. Цілком закономірним було послуговування ним і для вивчення словесності часів домонгольського періоду.

Книга є зразком підручника для класної бібліотеки, входить до серії, що повинна була слугувати для вивчення словесності шляхом від прочитання тексту оригіналу до теоретичних висновків про твір. Чудінов Олександр Миколайович, дворянин родом із Полтавщини, який був письменником, науковцем, упорядником кількох бібліотечних серій та низки окремих видань, редактором і перекладачем, здійснив видання класної бібліотеки як втілення власного бачення підручника. «Русская Классная Библиотека / за ред. А.Н. Чудинова» була досить амбітним проектом, до якого повинні були увійти «Літопис» Нестора, «Слово о полку Ігоревім», билини, байки, народна лірика, «Домострой», твори Кантеміра, Сумарокова, Хераскова, Фонвізіна, Державіна, Карамзіна, Жуковського, Пушкіна, та ін., а ще низка перекладних текстів, зокрема «Калевала», «Пісня про Роланда», твори Байрона, Сервантеса та інших зарубіжних авторів. Цікавою для сучасних укладачів програм зарубіжної літератури для середніх і вищих навчальних закладів є лектура, вибрана для серії.

Концепція добору матеріалу в книзі про «Слово о полку Ігоревім» ґрунтувалася на запропонованій ще Федором Буслаєвим методиці вивчення словесності. Останній у книзі «О преподавании отечественного языка» (1844) основою знання називає читання, пропонував читати текст, порівнювати оригінал і переклад, а далі вже поглиблювати знання про слово дослідженнями науковців. Свого часу вийшли друком кілька хрестоматій, до яких входило і «Слово о полку Ігоревім»: Галахов А. Д. Историческая хрестоматия церковно-славянского и русского языка. (М., 1863); Буслаев Ф. И. Историческая хрестоматия церковно-славянского и древнерусского языка. (М., 1861); Буслаев Ф.И. Русская хрестоматия: Памятники древнерусской литературы и народной словесности с историческими, литературными и грамматическими объяснениями, с словарем и указателем. (М., 1870). Саме ці хрестоматії вочевидь було використано при укладанні підручника за ред. О.М. Чудінова, про що свідчить зауваження в передмові до першого видання: «Текст пам'ятки надруковано увесь, без пропусків, з тими поправками, які було зроблено кращими його видавцями. Правопис систематично витримано за текстом, виправленим Ф.І. Буслаєвим» (с. V – переклад мій О.Н.). Видання рекомендувалося для учнівських бібліотек середніх навчальних закладів та вчительських інститутів, а також для духовних семінарій як навчальний посібник для викладання руської словесності, тож не дивно, що така книга потрапила і до бібліотеки Бердянська.

Прикметними є гравюра портрета графа О. Мусіна-Пушкіна на титульному аркуші та ілюстрація до тексту з підписом «Ярославна» на розвороті, що є додатковим матеріалом для зацікавлення читача. Зміст книги поділяється на дві частини. Після передмов спочатку подано текст «Слова» з посторінковими примітками Ф. Буслаєва, М. Тихонравова, О. Потебні, В. Міллера та інших відомих вчених XIX ст. Цінним для вивчення історії української літератури є поданий далі переклад М. Максимовича – відомого українського вченого. Доповнювали уявлення про текст низка художніх перекладів російською мовою. Друга частина поєднана загальним заголовком «Матеріали для изученія «Слова»» містить виклад змісту пам'ятки М. Карамзіним, кілька уривків про походи князів, опис історії тексту та додаткові наукові статті про зміст і мовні особливості твору. В кінці книги додаток – словник виразів і фраз, які є в «Слові».

Екземпляр підручника, що зберігається у фонді рідкісної і цінної книги Бердянського державного педагогічного університету, свідчить про те, що цим виданням активно послуговувалися, а саме текстом і перекладом «Слова о полку Ігоревім» М. Максимовича: береги сторінок помережені численними записами, підкреслено цитати, перекладено окремі слова (записи здебільшого зроблено олівцем, тільки окремі чорнилом).

Книга залишається актуальною для вивчення історії публікацій та досліджень тексту пам'ятки давньої літератури, історії методики викладання словесності.

Додаток:

З фонду рідкісної книги:

Орлов А.С. Древняя русская литература XI - XVI вв: ...в кач-ве учеб. пособия для студ. гос. ун-тов и пед. ин-тов / А.С. Орлов. — 2-е изд. — М.; Л., 1939. — Лекция V. — С.33-36. — Лекции XIX — XXI. — С.93 — 111.

Орлов А.С. Слово о полку Игореве / А.С. Орлов, акад. — 2-е изд., доп. — М.;Л.: АН СССР, 1946. — 215 с.

Русская хрестоматия. Памятники древней русской литературы и народной словесности: для средн. учеб. заведений / сост. Федоръ Буслаевъ. — 13-е изд., доп. и испр. академ. А.И. Соболевскимъ. — М.: Синодальная Типография, 1917. — 379 с.

Слово о полку Игореве // Энциклопедический Словарь Ф.А.Брокгауза и И.А. Ефрона: 86 полутомов (включая 4 дополнительных) / подъ ред. проф. И.Е. Андреевского; въ продолж. К.К. Арсеньева и засл. проф. Θ.Θ. Петрушевского; доп. тт. подъ ред. К.К. Арсеньева и проф. В.Т. Шевякова. — СПб.:Типо — Литография И.А.Ефрона, 1894. - Т. 24. Земперъ — Имидокислоты. — С.414-419.

З фондів бібліотеки:

Грушевський М. Історія України — Руси : в 11т., 12кн. / Михайло Грушевський. — К., 1993. —Т.III. — С. 493-495

Зиньківський Константин Максимович // Енциклопедия Бердянска : в 2 т. – Мелитополь, 2013. – Т.1. – С. 584-585.

«Слово о полку Ігоревім» як пам'ятка української літератури (до 820 – річчя написання твору) : матеріали наукової конференції (Львів, 6 грудня 2007 р.) / від. ред. П. Я. Салевич ; англ. текст Р. Ситар ; Центр наукових досліджень давньої української літератури «Інститут Слова» ; Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів; Дрогобич : Спадщина предків – Коло, 2011. – 278с. – (Studia philologica).

Ткач М. Слово о полку Ігоревім : графічна реконструкція, переклад, словник – довідник / Микола Ткач ; передмова М. Шудрі. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2008. – 224 с., іл.

[А також: Фонди Бердянського краєзнавчого музею.](#)

Зіньківський К. М. Робоча книга для шкіл півдня України // Архів К. М. Зіньківського в Бердянському краєзнавчому музеї. – БКМ, 1926. –Д 4053.

